

*Азарова Л. Є.,**доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету**Пустовіт Т. М.,**доцент кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету**Горчинська Л. В.,**старший викладач кафедри мовознавства**Вінницького національного технічного університету*

АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ІСТОРІЇ ЯК ЧИННИК ЖАНРОУТВОРЕННЯ У ТВОРАХ Д. БАЛАШОВА

Анотація. У статті розглянуто функцію художньої концепції історії як чинника жанроутворення в циклі історичних романів Д. Балашова «Государі московські», у якому найповніше втілено авторський погляд на природу рушійних сил історичного процесу. Виявлено, що на жанровій специфіці творів Д. Балашова позначився новаторський підхід до художнього дослідження закономірностей історичного розвитку, поєднаний із прагненням осмислити вічні морально-філософські проблеми та глибоким психологічним аналізом внутрішнього світу людини. Специфіка концептуальності циклу «Государі московські» зумовлена глибинним авторським задумом – художньо відобразити процес формування нації, національної самосвідомості та становлення державності через осмислення російської історії з погляду пасіонарної теорії етногенезу Л. Гумільова. Виявлено, що саме авторська концепція історичного розвитку є первинним чинником жанроутворення, похідними від якого є інші жанрові ознаки циклу історичних романів: ідейно-тематичний зв'язок, наскрізні герої, єдність простору та часу та інші. Ідейно-тематичним змістом циклу стало дослідження письменником початкового етапу становлення Московської держави та процесу формування національної самосвідомості, реалізоване у розвитку, відповідно до специфіки відтвореного часу, яка, у свою чергу, визначає своєрідність кожного роману, що відкриває новий ракурс теми. Опора на пасіонарну теорію дає змогу визначити соціопсихологічну доміную добу в її динаміці та розмаїтті конкретних утілень. Виявлено, що головним героєм циклу є нація, що народжується, репрезентована кількома поколіннями: ґрунтуючись на пасіонарній теорії, письменник сприймає народ як етнічну цілісність, простежує системні взаємозв'язки між різними соціальними групами, що утворюють національну єдність. Авторська концепція знайшла втілення у масштабному епічному полотні, яке вирізняється гостротою постановки соціально-політичних і морально-філософських проблем, актуальних в усі часи.

Ключові слова: авторська концепція, жанрова специфіка, цикл історичних романів, пасіонарна теорія етногенезу, чинник жанроутворення, ідейно-тематичний зміст.

Постановка проблеми. Форми художнього відтворення минулого, зокрема історичний роман, не втрачають актуальності, еволюціонують, викликаючи читацьку зацікавленість і при-

вертаючи увагу дослідників, що зумовлено їхньою жанровою специфікою, яка передбачає разом із відтворенням подій минулого у ретроспективній прозі створення моделей розв'язання нагальних проблем сучасності [1, с. 5]. Інноваційні пошуки в галузі художньо-історичних концепцій другої половини ХХ ст. визначили варіативність підходів до осмислення фактів минулого, принципове оновлення методологічних орієнтирів: оперування не тільки соціологічними категоріями матеріалістичної естетики, а й широким спектром історико-філософських поглядів К. Леонтьєва, М. Бердяєва, І. Ільїна та інших.

Яскравий прояв творчої індивідуальності в історичній прозі 70–90-х років ХХ ст. – Дмитро Михайлович Балашов, для якого провідним творчими завданнями стали пошук та утвердження власного погляду на людину та світ, що дає змогу осмислити духовні проблеми сучасності, невіддільно пов'язані з історією народу. Ґрунтуючись на глибокому знанні процесів сьогодення, Д. Балашов переосмислив класичні традиції світової літератури згідно з власною концепцією історичного розвитку народів, підґрунтям якої є пасіонарна теорія етногенезу Л. Гумільова. Історичний матеріал та оригінальний метод його потракування надали письменнику можливість знайти в минулому відповіді на запитання, що хвилюють суспільство сьогодні. Найповніше авторський погляд на природу рушійних сил історичного процесу втілено в романному циклі «Государі московські» (1975–2000), в якому художньо відтворено процес становлення та зміцнення Московського князівства протягом XIII–XV століть. Новаторський підхід до художнього дослідження закономірностей історичного розвитку, поєднаний із прагненням осмислити вічні морально-філософські проблеми та глибоким психологічним аналізом внутрішнього світу людини, позначився на жанровій специфіці творів Д. Балашова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичні оповіді Д. Балашова про «государів московських» загалом отримали високі оцінки у критиці. Проза письменника розглядалася у низці статей критичного та літературознавчого характеру, що переважно з'являлися майже одразу після виходу з друку чергового твору письменника. Авторами статей стали відомі критики та літературознавці, а саме: М. Бойко, Я. Гордін, В. Гусєв, Д. Лихачов, А. Ланшиков, В. Оботуров, А. Овчаренко, А. Філа-

това. Численні також письменницькі відгуки, що виявляють як закономірність зростання зацікавленості в історичній прозі, так і «випробовування добою» творів Д. Балашова (В. Лічутін, Г. Марков, В. Распутін, В. Шугаєв, С. Шуртаков). Історики Л. Гумільов, В. Янін, філософ А. Гулига зазначили головні складники історичної прози Д. Балашова – це опора на факт, достеменне слідування даним історичних джерел і надчасовий характер порушених проблем. До творчості Д. Балашова звертаються автори монографій, присвячених сучасному історичному роману, розкриваючи ті чи інші особливості його розвитку і знаходячи їхнє втілення у творах письменника (В. Оскоцький, А. Пауткін, С. Петров, Л. Чмихов, І. Варфоломеев, М. Минокін, В. Юдін). Історичну прозу Д. Балашова розглядають у окремих розділах В. Апухтіна, Ю. Суровцев, Ч. Гусейнов.

Найбільш вагомий внесок у дослідження творчості Д. Балашова і, зокрема, циклу «Государі московські» зроблено М. Жанузаковим, В. Юдінім, С. Меркушовим.

М. Жанузаков приділив головну увагу структурній організації «Государів московських», розглянув шляхи створення в ньому художньої цілісності, визначив місце Балашова-автора романів у їхній структурі, роль авторських публіцистичних виступів [2]. В. Юдін, досліджуючи жанрове новаторство історичного роману 1970–80-х років, присвячує романам Д. Балашова окремий розділ у монографії, де визначає «Государів московських» у жанровому відношенні як цикл історичних хронік, що являє собою єдину цілісну оповідь про середньовічну Русь; виявляє їхній ідейно-тематичний зміст (дослідження початкового періоду становлення Московської держави) та пафос (патріотизм і консолідація національної самосвідомості русичів у боротьбі з Ордою). [3]. С. Меркушов, ґрунтуючись на ознаках циклу історичних романів, що виділено М. Жанузаковим, докладно розглядає наявність кожної з ознак у «Государях московських» із метою довести, що розглянута серія романів являє собою цикл [4]. У кількох роботах розглянуто окремі аспекти творів Д. Балашова [5]. Однак невелика кількість та аспектна фрагментарність розкриття художніх засобів реалізації авторського задуму у творах письменника інспірують проведення подальшого, більш глибокого аналізу жанроутворювальних чинників циклу «Государі московські».

Дотепер залишаються не досить дослідженими важливі аспекти творчості Д. Балашова, зокрема найважливіший – характер концептуального підходу письменника до історичного процесу тоді, коли його визначення має принципове значення для виявлення новаторства письменника в художньому відтворенні минулого. Автори статті у низці розвідок розглядають окремі елементи системи зображально-виражальних засобів у творах Д. Балашова як засоби художньої реалізації авторських поглядів щодо закономірностей історичного процесу [6–10], оскільки сам письменник неодноразово повідомляв, що методологічною основою аналізу закономірностей історії для нього стала пасіонарна теорія. Отже, є необхідність у розгляді циклу «Государі московські» як жанрової цілісності, специфіку якої визначено методологічною основою авторського аналізу історичного процесу.

Мета статті – виявити функцію авторської концепції історії як жанроутворювального чинника циклу історичних романів Д. Балашова «Государі московські».

Виклад основного матеріалу. У сучасному літературознавстві не втрачають актуальності питання циклоутворення,

структурної цілісності, функціонування різних складених форм (книги віршів, збірки оповідань, серії романів тощо) [11].

У напрямі дослідження історичної прози визначення циклу історичних романів та його жанрові ознаки подано М. Жанузаковим, котрий, аналізуючи саме «Государів московських», робить висновки, що цикл історичних романів являє собою жанрове утворення, складене з кількох автономних частин, які пов'язані між собою ідейно-емоційною побудовою змісту, проблемно-тематичною та сюжетно-композиційною основою, наявністю спільних, наскрізних діючих осіб, близькістю художньо-історичного простору та часу [2, с. 14]. Розглядаючи «Государів московських» як цикл, М. Жанузаков доводить, що основою цілісності прози Д. Балашова є поетапність історико-логічного розвитку загальної думки, і авторська інтенція (подати картину Москви, що поступово зростала, у її поступальному русі) реалізується шляхом використання різноманітних художніх засобів, які «... у своїй сукупності сприяють баченню «Государів московських» як єдиної епічної фрески народного буття» [2, с. 20]. Л. Чмихов, подаючи панораму історичної романістики останніх десятиліть, розглядає досвід Д. Балашова як «... показник зразкового розв'язання багатьох проблем жанру», і, приділивши увагу циклу «Государі московські», найважливішим засобом для того, щоб «відновити тернистий шлях народу до державності протягом тривалого часу», називає циклізацію, яку здійснено за тематико-хронологічним принципом [12, с. 19]. С. Меркушов стверджує, що загальна тема (збирання земель навколо Москви, зміцнення Московської держави) та ідея національного об'єднання визначають усі інші критерії художньої єдності романів Д. Балашова, головним з яких дослідник вважає наявність наскрізних героїв. Як ознаки циклу розглядає С. Меркушов також наявність прикмет зображуваної доби (явища середньовічної культури, фольклор тощо), побудову хронотопу, лексичний та емоційний рівні змісту [4].

Серед ознак циклу історичних романів у жодному з досліджень не названо і, відповідно, не застосовано до аналізу художніх особливостей творів Д. Балашова ознаку, яка, на нашу думку, є визначальною – загальна концепція, що втілює авторське ставлення до навколишнього світу та зумовлює специфіку аналізу подій минулого, осмислення ролі окремої особистості в історичному процесі.

Цикл «Государі Московські» складається з романів «Молодший син», «Великий стіл», «Тягар влади», «Симеон Гордий», «Вітер часу», «Зречення», «Свята Русь», «Воля і влада», «Юрій» (незакінчений). Кожен із романів за сюжетом і композицією являє собою цілком самостійний твір. Усі разом вони є цілісним художнім полотном, що охоплює величезний і вкрай значущий у російській історії проміжок часу: з 1263 р. (року смерті Олександра Невського) до кінця XV ст.

В основі творчого методу Д. Балашова – традиція синтезу художнього та науково-дослідницького начал. Післямова до роману «Молодший син» виявляє методіку роботи автора з історичними джерелами: «У викладенні подій, навіть дрібних, я намагався дотримуватися зі всією суворістю документальної літописної канви, пам'ятаючи, що читач наших днів <...> вимагає від історичного роману абсолютної фактологічної достовірності. Тому я дозволив собі лише ті домальовки до літописної оповіді, які дозволені у жанрі художнього відтворення доби, <...> які, однак, також будувалися мною за археологічними та етнографічними джерелами» [13, с. 603]. Проте достовірне

зображення подій минулого не є для Д. Балашова самоціллю: історичний матеріал надає йому головну можливість – здійснити спробу знайти в минулому відповіді на запитання, що хвилюють сьогодення, по-новому осмисливши закономірності історичного розвитку. Критики, оцінюючи романи Д. Балашова, були згодні в тому, що письменнику властивий власний шлях, відсутність одномірності та однозначності, що романіст (і творчість Д. Балашова – переконливий тому доказ) не тільки визнає над собою об’єктивні істини науки, а й може стати їх першовідкривачем [14, с. 303].

Специфіка концептуальності циклу «Государі московські» зумовлена глибинним авторським задумом – художньо відобразити процес формування нації, національної самосвідомості та становлення державності шляхом осмислення російської історії з точки зору пасіонарної теорії етногенезу. Про це письменник повідомив сам, підкресливши, що не просто повірив у вчення Л. Гумільова: в процесі дослідницької діяльності у сфері фольклористики та етнографії пасіонарна теорія стала ланкою, якої не вистачало, у низці міркувань, основною тезою, набір доказів якої вже був самостійно здобутий. Заглибившись в історію, письменник зацікавився питаннями, коли саме почало складатися московське князівство і яким чином за короткий час стало настільки сильним, що змогло не тільки сперечатися за владу на Русі із провідним князівством Волго-Окського межиріччя – Твер’ю, – а й захопити владу. Письменник пояснює також, чому розпочав цикл «Государі Московські» саме з діяльності молодшого сина Олександра Невського: вивчаючи літописи, він дійшов висновку, що психологія людей XIV – XV століть різко відрізнялася від психології сучасної людини своєю дієвістю: якщо люди приходили до певної думки, то не сиділи й розмірковували з цього приводу, а одразу ж прагнули цю думку перетворити на справу. У цей період відбувся перехід від суспільства, яке могло тільки плакати, стогнати та розбігатися, коли наближався сильний ворог, до суспільства, яке раптом набуло хоробрості і об’єдналося. «Я почав цикл своїх романів, – говорив Д. Балашов, – з початку пасіонарного підйому, що створив Московську Русь. Вийшла картина об’єднання країни, все більш крутого підйому, який в кінці XV століття увінчався створенням єдності» [15, с. 7].

Тематична домінанта (зростання Московського князівства, становлення державності), а також головна моральна філософська проблема циклу «Государі московські» (проблема «людина та історія», пов’язана з мотивом вибору, що рано чи пізно постає перед кожним) визначені у пролозі роману «Молодший син», що відкриває цикл, і в якому художньо відтворено ранній період фази підйому процесу формування нації – прихований період, коли визрівання нових сил ще практично непомітне на тлі загальної руїни. Художньо досліджуючи стан Русі другої половини XIII століття в соціально-філософському та морально-психологічному аспектах, письменник створює образи історичних особистостей та вигаданих персонажів таким чином, щоб розкрити морально-етичний бік проблеми «влада і народ». З погляду письменника, визначальний чинник функціонування влади – народ-землероб (*земля*), що своєю працею створює умови для існування влади, яка у свою чергу зобов’язана підтримувати порядок і закон – інакше буде позбавлена підтримки *землі*. В описуваний період головним знаряддям влади є сила, що ставиться вище за право, однак Д. Балашов показує, як честолюбство, егоїзм, застосування насилля призводять до

моральної деградації особистості, душевного спустошення і найголовніше – до втрати довіри *землі*. Модель оптимального державного устрою репрезентована в романі діяльністю молодшого сина Олександра Невського – Данила, котрий заклав основи політики «государів московських»: творча праця і сприяння духовному єднанню народу, що ґрунтується на єдиній ідеології – православ’ї [7].

У романі «Великий стіл» знайшла відображення гіпотеза Д. Балашова про «тверський варіант» російської державності, згідно з якою центром об’єднання руських земель могла стати не Москва, а Твер. З позицій своєї концепції, автор досліджує питання: як маленькій незначній Москві вдалося перемагати найсильніше князівство зображуваного періоду? Продовжуючи розглядати морально-етичні проблеми влади, розв’язуючи питання відповідальності особистості перед суспільством і суспільства перед владою, влади перед народом і народом перед владою, письменник тонко розкриває складність співвідношення особистих прагнень індивіда та закономірностей історичного розвитку. Зокрема, трагічну долю тверських князів Д. Балашов пояснює невідповідністю їхніх високих моральних якостей та великих прагнень історичним умовам раннього періоду фази підйому [10].

У «Тягарі влади» показано історичну невідворотність об’єднання руських земель навколо Москви на чолі з Іваном Калитою. Розуміючи під пасіонарністю нестримну жагу до дії і здатність до надзусилля, Д. Балашов трактує князя Івана Даниловича як пасіонарну особистість, яка за своєю природною суттю не може не діяти. Однак, згідно з теорією Л. Гумільова, зростання пасіонарної енергії виявляється не тільки на рівні індивідуальної психології, але й суспільної: для кожної фази етногенезу є характерною загальна настанова більшості – імператив, що висуває до кожної особистості певні вимоги. Імператив фази підйому – «будь тим, ким ти повинен бути» [16, с. 468]. У «Тягарі влади» відтворено часи, коли цей імператив тільки починає формуватися, і тому він відкрито звучить тільки у мовленні небагатьох персонажів з високо розвинутою духовністю – безіменного перекладача, який являє собою збірний образ інтелігента середньовічної Русі, та ченця Олексія: «Пусть каждый приложит силы на ниве своей в ту меру, яко же возможет, и не ослабнет, и не почнет небрежати, и не возрощет. Ибо народ един, от князя до последнего черного пахаря» [17, с. 131]. Тут вперше письменник прямо формулює ідею, втілену в художньому полотні романів, вказуючи, що головний герой циклу «Государі московські» – весь народ від князя до землероба. Тому автор пильно вдивляється в кожного свого героя: чи то князь, боярин, воїн, священник, селянин, жінка, дитина, – намагаючись визначити, що ними рухає, чого вони прагнуть в житті, тому що від цього залежить існування або загибель народу як цілості.

Ведучи мову про Київську Русь, Володимирську Русь, Орду, Литву, Візантію та інше, Д. Балашов прагне передусім визначити пануючий суспільний імператив, що дає змогу визначити етап етногенезу певного народу, і з цього погляду осмислює історичний процес, зокрема ті моменти, що не знаходять пояснення, якщо керуватися виключно соціально-економічним підходом. Питання, на які шукає відповідь письменник, ставить Іван Калита: «... Чем и как скрепляется государство, что держит и съединяет царствы и языки? Чрез годы, чрез смерти от прадедов ко внукам ненарушимо?»

...Чем и как созиждены царствы? Что заставляет кровью отстаивать рубежи земли своя? Почто и зачем отъединены от прочих и чем съединены между собою? В чем и что выше всякой власти? Где основа того, на чем зиждется наша земля? ... Что съединяет княженья?» [17, с. 132]. Відповідає автор устами Олексія – віра, традиція та любов до ближнього. Проте Д. Балашов, керуючись пасіонарною теорією, не пропонує замінити нею вчення про первинність соціального-економічного чинника розвитку історії, а доповнює його даними етнології, розкриваючи складний соціопсихологічний механізм формування нації, що сприяє здійсненню цілісного аналізу закономірностей історичного процесу.

Роман «Симеон Гордий» вважаємо кульмінаційним центром циклу «Государі московські» [6]. Правління князя Симеона Гордого припадає на середину XIV ст., тобто, згідно з авторською концепцією, на центр фази підйому російського етногенезу – періоду, коли потрібно було спрямувати «енергію діяння», що зростала в народі, на зміцнення князівства, створеного протягом попередніх років. Цей період є також свого роду переходом від часу накопичення сил «матеріальних» до часу накопичення сил духовних: не випадково саме зараз починається подвижництво Сергія Радонізького. З погляду письменника, завершено певний етап у розвитку держави та створено підґрунтя для її подальшого розвитку. Сам письменник у коментарі до «Симеона Гордого» вказав, що у чотирьох романах від прагнув відтворити найскладніший період підйому Московської Русі – період, коли пасіонарна енергія ще тільки пробивалася крізь розбрат, зневіреність та втому зруйнованої Київської держави [18, с. 76].

У подальших романах Д. Балашов відтворює і вже відкрито аналізує історичні події після смерті князя Симеона, доводячи їх до Куликовської битви, та наступні, що призвели до формування Московії як держави нового типу. У романах «Вітер часу», «Зречення», «Свята Русь», «Воля і влада», «Юрій» збільшується доля публіцистичності, окремі авторські відступи відкрито аналітичні. Скажімо, говорячи про історичне значення Куликовської битви, письменник прямо посилається на автора пасіонарної теорії («По точному определению Л. Гумилева, на Куликово поле вышли ратники разных русских княжеств, и только с Куликова поля возвращались домой граждане единого русского государства» [19, с. 247]), у романі «Свята Русь» вжито термін *пасіонарність* тощо. Загалом, у романах циклу «Государі московські» яскраво виявлено письменницький талант Д. Балашова: тут подано й широкі епічні картини, й сторінки, сповнені тонкого ліризму, й публіцистичні відступи, де автор постає як рівноправний герой твору; використано символічні образи, елементи містики; майстерно побудовано чисельні монологи, діалоги, полілоги. Усі елементи, об'єднані своєрідним баченням світу та головною морально-філософською проблемою, утворюють у кожному романі художню цілісність, яку у системі циклу включено до цілісності другого рівня – художній образ доби, що створила Московську Русь як державне об'єднання нового етносу.

Головним героєм циклу є нація, що народжується, репрезентована кількома поколіннями. Ґрунтуючись на пасіонарній теорії, письменник сприймає *народ* як етнічну цілісність, до якої включено і селянина, й дружинника, і боярина, і князя, простежує системні взаємозв'язки між різними соціальними групами, що утворюють національну єдність. Пов'язавши долі

селянського хлопчика Федька та княжича Данилка, молодшого сина Олександра Невського, першого московського князя, Д. Балашов провів їхніх нащадків поряд протягом кількох десятиліть, не тільки осмислюючи проблему *влада і народ*, але й втілюючи ідею історичної спадкоємності й у правлячій верхівці (княжій, боярській), й у селянстві, показуючи, як усвідомлення необхідності єдиної влади укорінюється не тільки у княжому роду та його боярському оточенні, але й у селянському середовищі, що є фундаментом і сенсом існування владної «надбудови»; показуючи, як, передаючись із покоління в покоління на ґрунті поваги до предків та особистій відданості правителю, ідея служіння Батьківщині стає внутрішньою суттю людини.

Висновки. Отже, жанрову специфіку циклу «Государі московські» зумовлено передусім авторською концепцією історичного розвитку нації, що базується на пасіонарній теорії етногенезу. Цикл «Государі московські» являє собою цілісне жанрове утворення, покликане втілити масштабний авторський задум – художньо відтворити процес зростання духовних сил Русі, що виявляється у здатності та прагненні до дії, зумовлених накопиченням пасіонарної енергії. Саме авторська концепція історичного розвитку є первинним чинником циклоутворення, похідними від якого є інші жанрові ознаки циклу історичних романів: ідейно-тематичний зв'язок, наскрізні герої, єдність простору та часу та інші. Провідним консолідуючим чинником у процесі складання нації є становлення державності, тому ідейно-тематичним змістом циклу стало дослідження початкового етапу складання Московської держави та процесу формування національної самосвідомості, реалізоване у розвитку, відповідно до специфіки відтворюваного часу, яка, у свою чергу, визначає своєрідність кожного роману, що відкриває новий ракурс теми: опора на пасіонарну теорію дає письменнику змогу визначити соціопсихологічну доміную добу в її динаміці та розмаїтті конкретних втілень.

Авторська концепція знайшла втілення у масштабному епічному полотні, яке вирізняється гостротою постановки соціально-політичних і морально-філософських проблем, актуальних в усі часи. Д. Балашовим створено динамічний, багатовимірний світ, що розкривається у складній взаємодії інтересів різних суспільних груп. Подальше дослідження творчості письменника дасть змогу все глибше виявляти можливості зображально-виражальних засобів історичного роману для художньої реалізації авторських картин світу як в історичній прозі, так і в художній прозі загалом.

Література:

1. Ермолович В.В. Современный советский исторический роман: проблемы и художественные концепции : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.02. / Минский государственный педагогический институт им. М. Горького. Минск, 1993. 22 с.
2. Жанузаков М.Н. Пути создания художественной целостности в цикле романов Д. Балашова «Государі Московские». *Филологические науки*. 1995. № 4. С. 13–22.
3. Юдин В.А. Человек. История. Память. Москва : Современник, 1990. 253 с.
4. Меркушов С.Ф. Серия романов Д.М. Балашова «Государі московские» как цикл : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.01. / Тверской государственный университет. Тверь, 2008. 206 с.
5. Польш Д.В. Историческая романистика Д.М. Балашова (конфликты и характеры) : дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.01. Москва, 1999.; Жанузаков М.Н. Голос историка в повествовательной структуре

- романов Д.М. Балашова. *Вестник МГУ. Серия 9 : Филология*. 1988; Октябрьская О.С. Историческая деталь в художественной системе Д.М. Балашова. *Филологические науки*. 1996. № 3; Макрушин А.В. Сергей Радонежский и его время в творчестве Д.М. Балашова. Традиции, стиль, поэтика : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.02. Тверь, 1998.
6. Пустовіт Т.М. Моделювання часопростору як засіб художньої реалізації авторської концепції історичного розвитку нації в романі Д. Балашова «Симеон Гордий». *Мова і культура. (Науковий журнал)*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. Вип. 18. Т. I (176). С. 390–394.
 7. Пустовіт Т.М. Концепція державної влади в романі Д. Балашова «Молодший син». *Materiały XIII Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Nauka: teoria i praktyka-2017"*. Т. 2 : Przemysł: Nauka i studia. С. 77–81.
 8. Азарова Л.Е., Пустовіт Т.М. Портретные характеристики в романах Д. Балашова. *Materiały XIII Mezinárodní vědecko-praktická konference "Efektivní nástroje moderních věd-2017"*. Vol. 7 : Philosophy. Filologie. Politika. Praha. Publishing House "Education and Science". С. 47–52.
 9. Азарова Л.С., Пустовіт Т.М., Горчинська Л.В. Засоби репрезентації базових концептів авторської картини світу у романах Д. Балашова. *Сучасні філологічні дослідження: поєднання інноваційних і традиційних підходів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.*, 27–28 квітня 2018 р. Тбілісі. С. 31–35.
 10. Пустовіт Т.М. Особистість та історія в романі Д. Балашова «Великий стіл». *Південний архів: збірник наукових праць. Філологічні науки*. Вип. 76. Херсон : ХДУ, 2018. С. 34–40.
 11. Белоусова О.О., Дашевская О.А. Поэтика цикла и книга в современном литературоведении. *Вестник Томского государственного университета*. 2014. № 389. С. 6–14
 12. Чмыхов Л.М. Советский исторический роман в литературе 60–70-х годов : Специфика жанра и проблематика : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.01.01 / Московский государственный университет. Москва, 1985. 49 с.
 13. Балашов Д.М. Младший сын: роман. Петрозаводск : Карелия, 1977. 608 с.
 14. Оскоцкий Д.В. Роман и история. Традиции и новаторство современного исторического романа. Москва : Художественная литература, 1980. 384 с.
 15. В какое время мы живем: интервью с Л. Гумилевым и Д. Балашовым (записала Л. Антипова). *Согласие*. 1990. № 1. С. 3–19.
 16. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера земли. Москва : АСТ, 2016. 704 с.
 17. Балашов Д.М. Собрание сочинений : в 6-ти т. Москва : Художественная литература, 1991. Т. 3: Бремя власти. 381 с.
 18. Балашов Д.М. Симеон Гордый. *Роман-газета*. 1988. № 9–10.
 19. Балашов Д.М. Святая Русь. Петрозаводск : Карелия, 1992. 544 с.

Azarova L., Pustovit T., Gorchinska L. Artistic conception of history as a factor of formation of genre in the D. Balashov's writings

Summary. The article deals with the function of the artistic concept of history as a factor of formation of genre in the cycle of D. Balashov's historical novels "The Sovereigns of Moscow", which fully embodies the author's view of the motive forces of the historical process. It is revealed that the innovative approach to the artistic study of the patterns of historical development, which combined with the desire to comprehend the eternal moral and philosophical problems and deep psychological analysis of the inner world of person, was reflected on the specificity of genre of the D. Balashov's novels. The specificity of the conceptualization of the cycle "The Sovereigns of Moscow" is conditioned by a deep authorial concept – to artificially reflect the process of formation of nation, national consciousness and statehood through the comprehension of Russian history in terms of L. Gumilev's theory of passionarity of genesis of ethnos. It is revealed that the author's concept of historical development is the primary factor of formation of genre, which is derived from other genre traits of the cycle of historical novels: ideological-thematic connection, end-characters, unity of space and time, lexical stylistic means. The ideological-thematic content of the cycle is a study of the initial stage of the compilation of the Moscow State and the process of formation of national consciousness, realized in development, according to the specifics of the reproduced time, which, in turn, determines the originality of each novel, which opens a new perspective of the theme. Theory of passionarity allows us to determine the socio-psychological dominant of the day in its dynamics and the variety of specific incarnations. It is revealed that the protagonist of the cycle is a nascent nation, represented by several generations. The writer is based on the passion theory and therefore perceives the people as ethnic integrity, traces the systemic relationships between different social groups that form national unity. The author's conception has been embodied in a large-scale epic canvas, which is characterized by an acute set of socio-political and moral-philosophical problems that are relevant at all times.

Key words: author's concept, genre specificity, cycle of historical novels, theory of passionarity of genesis of ethnos, factor of formation of genre, ideological-thematic content.